

[„Erile oli teater kodu ja teatrirahvas oma pere. Ja peret ta hoidis. Ta oli Eri. Ta oli oma Eri!“](#)

„Nõukogude Liidu julgeolek teadis väga hästi, et nii kaua, kuni elab Eri ema, ei hüppa see mees eales ära. Sellepärast lubati Eri Klasi ka palju välismaale esinema,“ meenutab kunagist tõsiasja Eda Peäske, Estonia harfirühma kontsertmeister.

Eda isa David Šur ja ema Aigi (Rüütel) Žigure olid **Estonias balletitantsijad** ning väikese Eda teed ristusid Eri Klasiga teatri koridorides juba siis, kui ta oli alles põlvepikkune. Estoniasse tööle tuli ta 19aastasena konservatooriumi teisel kursusel. Nii et koos enda kasvamisega on ta selles majas näinud sõna otseses mõttes päevast päeva ka Eri Klasi kasvamist – noorest dirigendist maailmaklassi täheks.

Eda sõnul jumaldas Eri lapsi. „Nõukaajal olid estoonlaste lapsed väga tihti teatris kaasas ja tegid majas pea mida iganes. Oli näiteks proov. Orkester mängis augus, kui korraga kostis saalist kolinat. Eri pööras häiritult ümber, aga kui nägi, et seal olid lapsed, oli tal suu otsekohe kõrvuni.“

Eda mäletab veel üht eredat seika Eri ja laste, seejuures võõraste laste, soojadest suhtest. „Estonia andis Hiiumaal vabaõhukontserdi, mäletan et Krumm laulis veel. Eril oli ju Hiiumaal suvekodu ja kontserdipaika sõitis ta oma džiibiga. See, kuidas lapsed selle auto kapotil ja katusel trampisid, võttis isegi minul, kes ma omateada olen laste kasvatamisel võrdlemisi vabameelne, südame alt kõhedaks. Aga mitte Eril! Lapsed olid Eri jaoks midagi täiesti erakordset.“

Eri oskas oma rahvuse üle muiata

Eda peab lühikese pausi ja jätkab: „Teine, kes Eri elus tohutut rolli mängis, oli ta ema Anna.“ Siinkohal laseb Eda kõlada vanal heal anekdoodil, mille tera või tõdemus on Klasi elu kreedo kontekstis tavalise anekdoodi omast palju tuumakam. „Inglasel on naine ja armuke, inglane armastab naist. Prantslasel on naine ja armuke, prantslane armastab armukest. Venelasel on naine ja armuke, venelane armastab viina. Juudil on naine ja armuke, aga juut armastab oma ema. Ja kuidas Eri oma ema hoidis... See oli fenomenaalne!“ räägib Eda lausa õhates. „Eri ei häbenenud kunagi, et ta on juut. Ta oli selle üle pigem uhke, kuigi mingil ajal vaadati Nõukogude Liidus juutide peale pigem viltu,“ meenutab ta.

„Aga Eri oskas oma rahvuse üle ka muiata. Kord käis jälle mingi kampaania, et laulupeole on vaja sümfooniaorkestrit ning kõiki orkestrijuhete üldjuhtideks. Jüri Alperen rääkis, kuidas sellise käigu peale oli Eri mõirates naerma puhkenud: „Väga hea, Alperen, kujuta ette, kuidas meie sinuga kahekesi rongkäigu kolonni peas Mulgi kuubedes marsime!““

Seoses Eri rahvuse ja juutide massilise lahkumisega Nõukogude Liidust 1980. aastate lõpus tuleb Edale meelde ka legendaarne lavastus „Viiuldaja katusel“, mis esietendus Estonias 25. märtsil 1989. „Seega siis küüditamise aastapäeval. Kus siis hakkas kisa, et selline leinapäev ning Estonias tuleb välja **muusikal!** Keegi ei teadnudki, mis looga on tegemist. Esietendus päeval oli saalis kogu juudi kogukonna intelligents. See saal ei nutnud, see saal oigas!“

Eri Klasi kõne keset ööd

Juudi rahva juurest Eri isiku juurde tagasi tulles märgib Eda veel ühte Eri isikuomadust: „Eri oli ka see, kes väga palju aitas inimesi.“ Aitas ka Edat. „Aasta oli 1979. Lõpetasin just

muusikakeskkooli ja tahtsin minna Moskva konservatooriumisse. Tol ajal eksisteeris haridussüsteemis riiklik suunamine, selline koht anti väljaspool konkurssi. Sõitsin Moskvasse. Aga et Eri oli olnud Moskva Suures Teatris praktikal, oli ta jõudnud juba seal ka minu eest kosta. Kui ma läksin siis enne sisseastumiseksameid Moskva konservatooriumisse konsultatsiooni, pani Veera Dulova, Moskva konservatooriumi harfiprofessor ja Suure Teatri esimene harf, käed puusa ja teatas: „See teie hullumeelne Eri Klas helistas mulle keset ööd ja ütles, et pean teid kooli vastu võtma!“ Kuigi tegelikult rääkis Dulova Erist väga soojalt, sest Eri meeldis kõikidele naistele. Eriti Venemaal.“

Eri meeldis absoluutselt kõikidele naistele, märgib Eda siinkohal, rõhuga sõnal „absoluutselt“. „Aga kuna Moskvas olid tulemas olümpiamängud ja oli antud käsk, et mai lõpuks peavad kõik ühiselamud tühjad olema, ei andnud Moskva konservatoorium mitte ühtegi vabariiklikku kohta. Nii ma tulingi tirinal tagasi, lõpetasin siin ja olen sellega väga rahul.“

Aga Eri ei püüdnud aidata ainult teda, vaid kõiki oma kolleege, jätkab Eda. „Alates lasteaiakohtadest ja lõpetades arsti juurde saamisega. See oli ju vene aeg! Ent Eri juurde võis oma murega alati minna. Ja nii palju kui, ta sai, nii palju ta alati aitas. Mingil ajal ehitas ta endale Nurme tänavale maja, meie elamisest kolm krunti edasi. Ma ei räägi sellest, et Eri koer tegi meie Mütales pojad,“ naerab Eda. „Pärast proovi või etendust oli just Eri see, kes hüüdis: „Hei, nõmmekad, kes autoga koju tahab?“ Olen tema Jaguariga lasknud ennast koju sõidutada küll ja küll, polnud mingi probleem.“

Eri Klas tõi valguse taas majja

Korraks tulevad päikesepoissi Eri Klasi meenutava Eda jutu sisse ka minoorsemad noodid, kui jutt läheb Eri Klasi lahkumisele Estonia peadirigendi kohalt. Aasta oli siis 1990. „See oli majanduslikult kohutavalt keeruline aeg. Teatri orkestrandi palk oli väiksem Mustamäe väikese kolmetoalise korteri üürist. Minu teada andis ta kultuuriministriumisse ultimaatumi, et kui midagi kardinaalselt ja radikaalselt ei parandata, läheb ta minema. Tal oli Peeter Liljega kokku lepitud, et Peeter tuleb tema asemele. Ent Lilje suri täiesti ootamatult ja Klas ei saanud oma sõnu võtta.“

Kui Klas lõpuks taas mingeid lavastusi juhatama tuli, sai see maja korruga justkui uuesti valgust täis, märgib Eda. „Küll oli vahva vaadata, kuidas nooremal generatsioonil, kes polnud kunagi Eri taktikepi all musitseerinud, silmad korruga tõllarattaks läksid! Sest sellist energiat, mida Erist kiirgas, polnud nad varem kogunud. Rääkimata sellest, et kui tullakse „Carmenit“ juhatama ja läheb „Carmeni“ avamäng, siis nemad polnud selleks valmis, et avamäng läheb hüppelt. Sõna otseses mõttes! Et Eri kummardab publikusse, pöörab end hüpates 180 kraadi ümber ja lugu läheb.“

Erile meeldis esineda, jätkab Eda. „Kui orkestrisse tuli teise-kolmandasse pulti uus viiuldaja, pühendas ta proovis kogu oma tähelepanu sellele viiuldajale, kes oli selle pärast läbi oma tooli vajumas. Mis aga samas ei tähendanud, et ta oleks uustulnukasse halvasti suhtunud. Eri lihtsalt esines ja vaatas, kuidas inimene reageerib. Aga üldiselt noori ta toetas ja hoidis. Eri jaoks oli teater oma kodu. Ja teatrirahvas oli oma pere. Ja peret ta hoidis. Eril oli hing sees, ta oli elav inimene. Silmad särasid. Ta oli Eri! Ta oli oma Eri.“

Säravad ka elava ja tõmmusilmse Eda silmad. Siis korruga lähevad need uitama ja ta teeb pikema pausi. „Lõpupoole ta jõud loomulikult rauges. Mäletan Eri 75. sünnipäeva juubelietendust, kui ta pidi juhatama „Traviat“. Eri vererõhk tõusis lakke ja **Vello Pähn**

tormas majja, et kui midagi peaks viltu minema, astub ta ise dirigendipulti. Esimene vaatus oli võrdlemisi hõre, sest hommikul Eri Keila-Joa lossis kontsert Pärnu linnaorkestriga, vahepeal veel midagi ja kui ta õhtul Estoniasse jõudis, oli ta omadega ikka päris läbi. Nii et esimene vaatus oli enam-vähem, aga mida edasi, seda enam ta hoogu sattus. Teises vaatuses seisis orkestri ees juba see Eri, keda me olime harjunud nägema, juba tulid sisse tema väikesed muusikalised naljad.“

Isegi siis, kui ta Estonias enam ei töötanud, aga tuli etendust vaatama, käis otsekohe üle maja kohin, et Eri on majas, Eri on saalis! „Mille peale suurem osa orkestrante naeratas. See oli näitaja!“

Eda jääb taas korraks mõttesse. „Jah, miski inimlik ei olnud Erile võõras ja keda ta hoidis, seda hoidis ta väga. Ja mind ta hoidis ja Undi Toitsi (Toivo Unti – JK) hoidis ta ka.“

Sõprade sekeldused Estonias

Viimane ehk siis kontrabassimängija Toivo Unt, kes on töötanud 1969. aastast Estonia orkestranina, mäletab väga selgelt oma tööleasumist. „Kui mina tulin teatrisse, rippus Estonia valvelauas kuulutus: „ENSV teenelist kunstnikku Peeter Sauli lubada teatriruumidesse ainult direktiooni eriloal.“ Noorest peast oli Eri väga popp pois, ta oli väga sportlik, me teame tema armastust poksi vastu ja loomulikult kuulus ta sõpruskonda ka selline mees nagu Peeter Saul, kes oli samuti väga edumeelne muusik ja samuti oli tegelenud poksiga.“

Siinkohal klõpsatab diktofon kinni ning Toivo jutustab lustaka loo sõprade Klasi ja Sauli seiklustest Kuku klubis ja jätkupest Estonias varahommikuni välja. „Ja nii palju on selle valvelauas rippunud kuulutuse tagamaadest teada, et see paigutati sinna pärast Eri ja Peetri viperusi siinsamas Estonia maja puhvetis.“

Noore Eri Klasiga tuleb Undil meelde ka üks punase tähtpäeva eelne galakontserdi proov. „See oli veel see aeg, kui professor Tiit Kuusik solistina üles astus. Kuid tihtilugu juhtub ju nii, et solistil on oma esinemisest ja muusikast üks arusaam ning dirigendil pisut teistsugune. Kuidas selline konflikt siis laheneb? Eri oskas selliseid võimalikke konflikte juba eos väga hästi lahendada. Oli siis proov, kui Eri peatas orkestri poole loo pealt ja ütles: „Teate, professor, siin on see koht pisut teistmoodi.“ Mille peale Tiit Kuusik teatas: „Mina laulan, sina juhata.“ Sellest ja analoogsetest olukordadest oskas Eri alati väga delikaatselt välja tulla ja alati säilitas ta respekti vanemate kolleegide suhtes.“

Võinuks olla hea džässmuusik

Eri aeg Estonias oli minu meelest selle maja üks õnnelikumaid aegu, võtab Toivo kokku perioodi, mil Eri Klas töötas Estonias. „Eriti see aeg, kui ta oli siin peadirigent ehk siis aastatel 1985-1990. Kui rääkida orkestrantide poole pealt, siis Eri üle tunti uhkust. Uhkust selles mõttes, et ta oli ääretult laia amplituuga. Süvaklassikud ei pruugi seda ehk lõpuni mõista, aga minu meelest läks Eris kaduma väga hea džässmuusik. Kuigi tegelikult oli see temas jätkuvalt sees ka siis, kui ta Estonia peadirigendina täielikult ennast sellele majale pühendas. Ehk siis, kes on džässmuusik?“ küsib Unt retooriliselt. „Eelkõige improvisaator. Ja mingil määral rakendas Eri seda oma oskust siin ka suuri teoseid juhatades.“

Selles mõttes on natuke kahju, et eestlastele on läinud kaduma sedavõrd andekas džässmuusik, märgib Unt. „Lisaks me ju teame, kuidas ta laulis, rääkimata sellest, kuidas ta

oma muusikutee hakul trumme mängis. Mis tegi Eri veel teistest erinevaks ja eriliseks (mis on küll minu subjektiivne arvamus): ta oskas ka suuri oopereid näha nii, nagu näeb seda džässmuusik. Ehk siis ka ooperite väljatoomisel oli tal hoopis teistsuguse tunnetusega, hoopis teise arusaamisega kui mõni süvaklassikust dirigent. Ütleme nii, et ka Neeme Järvi pidas omal ajal väga lugu džässmuusikast, aga ka pop- ja rokkmuusikast, ent tema tunnetus ja tööprotsess oli hoopis teine kui Eri.“

Eri Klas oli muidugi fantastiline just kaasaegse klassikalise muusika interpreteerimises ja mängimises, märgib Unt. „Võtame kas või sellise George Gershwini suure orkestriteose nagu „Ameeriklane Pariisis“ või siis Igor Stravinski „Tulilinnu“. Siinkohal ei saa jätta nimetamata ka Eesti kaasaegset orkestrimuusikat. Just see protsess, mida ta orkestriga tegi, oli ääretult vastuvõetav kogu orkestrile, tema meeletu energeetika ja üldistusvõime oli fantastiline! Ja miks on 1980. aastad erilised Estonias just tänu Eri ja mitte ainult temale: et just siis oli juhtiv loominguiline koosseis peaaegu et ühealine, sama põlvkond. Arne Mikk, Eri Klas. Tippsoolistid nagu Anu Kaal, Margarita Voites, Hendrik Krumm, Teo Maiste, kes kõik olid oma parimas eas. Varasemast ajast veel Georg Ots, siis Eri oli küll veel noor.“

Toivo Undi sõnul pidas orkester auasjaks ka seda, kui Eri Klas dirigeeris mujal maailmas. „Ja seda ta loomulikult ka tegi, olles 1985-1990 Rootsi Kuningliku Ooperi peadirigent. Lisaks muud ettevõtmised Nõukogude Liidus.“

Risto Joost: „Eri tegemistega käis alati kaasas karismaatiline energia.“

„Eri puhul tuleb ennekõike rõhutada tema teadlikku soovi toetada Eesti muusikuid ja ka dirigente just nende karjääri alguses,“ hindab dirigent ja laulja Risto Joost oma suure eeskuju Eri Klasi ühte olulist joont. „Ka minule andis ta võimaluse korduvalt juhatada Tallinna Kammerorkestrit ja samuti osaleda Birgitta festivalil. Loomulikult on see pakkunud mulle võimalusi töötada nii suurepärase solistide kui ka teostega. „Eri pühendumus noortele kolleegidele oli üldse võib-olla üks haruldane külg ühe dirigendi puhul - seda kohtab väga harva, sest dirigendiamet on natuke ikkagi üksiku hundi ala ning seotud suuresti ambitsioonide ja karjääriga. Selles mõttes selliseid kolleege-dirigente vanemast generatsioonist, kes tajuvad noores inimeses potentsiaali ja julgevad talle pakkuda ka erialast tööd, on ikka väga vähe. Aga just selline Eri oli - suure südame ja laia visiooniga inimene. Kindlasti on ta jäänud paljudele tema kolleegidele hinge kui mitte lihtsalt dirigent, vaid kui inimene, kes on realselt nende eluteid mõjutanud,“ ütleb Joost.

„Eri puhul tuleb kindlasti rõhutada sedagi, et tema tegemiste juures käis alati kaasas karismaatiline energia, mis inimesi tema poole tõmbas. Ta oli alati huvitatud kõigest ja avatud erinevatele soovidele, probleemidele. Ta oli oma tegemiste juures kindlasti humoorikas, hoidis muhedast lähenemisviisi, kaotamata selle juures professionaalset eesmärki. Ma arvan, et kõikidesse inimestesse, kes Eri on kokku puutunud, olgu siis töös või eraelus, on ta suutnud süstida tohutut positiivsust ja energiat.“

Erilise helgusega on Risto Joostile jäänud meelde maestro meistrkursused Muusikaakadeemias. „Ka seal paistis ta silma nii oma teadmiste kui ka haarde poolest. Kui oli vaja, või ta olla ka range ja konkreetne, aga ta kindlasti ei rõhutanud seda. Pigem üritas näha ikkagi selle töö helgemat poolt ja hoida toonust. See oli tema puhul võib-olla kõige tähtsam isikuomadus.“

